

ADATOK A BUDAVÁRI PALOTAEGYÜTTES 1945 UTÁNI ÉPÍTÉSTÖRTÉNETÉHEZ*

„Két három év múlva [...], amikor a nép életszínvonala már lényegesen emelkedett, igenis hozzá kell fogjunk ahhoz, hogy a várat biztonságos párt- és kormányzati vezető központá építsük ki.”

GERŐ ERNŐ, 1954. I. 12.¹

A palota ostrom utáni állapotát dokumentáló döbbenetes hatású fényképfelvételek ellenére is kétségek merülhetnek fel a helyreállítás, az újjáépítés mértékének indokoltóságát illetően. A jelek arra utalnak, hogy a háborús károk felszámolását, az átépítést a szükséges léptéken túl motiválta egy ideologikus alapú politikai akarat, mely döntően kormányzati – párt- és állami – negyed kialakítását célozta, 1949-től.

A 80-as évek közepéig elhúzódo építkezést és elsősorban a Janáky István és munkatársai által készített számos tervváltozat sorát az irodalom két fő szakaszra osztja: 1949-től 1954/5-ig és 1957-től 1985-ig.²

A felhasználási cél vonatkozásában 1957-től következett be a nem előzmények nélküli fordulat. Ekkor fogalmazódott meg hangsúlyosabban az a gondolat, hogy az épületkomplexum a kultúra palotája legyen. 1954-ben a voluntarista gazdaságpolitika csődje következtében leállított munkálatokat 1959-ben indították újra, de csak 1960-ban tisztázódott véglegesen az épületek napjainkban is fennálló funkcionális felosztása.

A palota észak–déli irányban hosszan elnyúló 73 (3+13+13+6+3+6+13+13+3) tengelyes, váltakozó magasságú – három- és ötszintes – keleti homlokzata centrumában emelkedik a timpanonos, tamburos, kupolás épületszakasz. Két oldalán kolonnádos szárnyak kapcsolják össze az erőteljesen, négy tengellyel előrelépő, öttengelyes kolonnáddal díszített, manzárdtetős, hangsúlyos két tömeget. Az északi volt a nagy táncterem, a déli pedig a díszterem vagy trónterem. Az ezektől északra, illetve délre nyúló szárnyak enyhe kiugrású sarokrizalittal záródnak, amelyeket itt ismét manzárdtető koronáz. Alaprajzi elrendezésében a dunai szárny egésze hozzátvetőlegesen E formát mutat. A déli szakasz – (E épület) Budapesti Történeti Múzeum – őrzi belső udvaros elrendezését, határolja délről az Oroszlános udvart, melyet nyugatról a masszív alépitményen emelkedő krisztinavárosi szárny zár. Belső udvarait szintén beépítették az Országos Széchényi Könyvtár (F épület) szükségletei céljára. Északon, a Díszudvar felől az Oroszlános kapu zárja a róla elnevezett udvart. A dunai front északi szakaszában (A épület) a Kortárs Művészeti Múzeum – Ludwig Múzeumot, a B, C és D részben a Magyar Nemzeti Galériát helyezték el.

Jelenlegi állapotában az épületegyüttesen – a bontások és átépítések eredményeként – a XIX. század végi történelmi stílusok idézeteit láthatjuk a fő tömegek megtartásával, a belsők nagymérvű, s csak részben a pusztulás okán történt átépítései mellett.³

1945 után a történelem süllyesztőjébe küldött „úri-hortysta” Magyarország emblemikus, jelképi erejű épületének műemléki-történeti, szakmai szempontú helyreállítását az önmagát történelmi nóvumként definiáló új hatalom valójában nem vállalta, (s természetének logikájából következően) nem is vállalhatta. Koherens, átfogó programot a nagyszámú irat- és tervanyagban megjelenő erőfeszítések ellenére sem tudott a

*Ezen a helyen köszönöm meg a Zádor Anna Alapítványnak, hogy 1999. évi díjával támogatta a dolgozat megírását.

diktatúra felmutatni az épület – erre romos állapotában is lehetőségeket nyújtó – megmentésére. A régészeti feltárások jelentős eredményei mellett az építésztervezők sem voltak képesek megoldani feladatukat konszolidált háttér hiányában. Nyilván legjobb meggyőződésük mellett is csak toldozták-foldozták az objektumot, 1956 után pedig az idő szorítása miatt már szinte kényszerpályára kerültek. Az 1950–54 közötti Kotsis Iván tervei szerint elsőként megépített krisztinavárosi Ybl- és déli Mária Terézia-szárnyak – az életveszély elhárítását és állagmegóvást szolgáló felépítményét és alacsony hajlású tetőzetét – 1962-től ismételtén átépítették, és visszaállították az eredeti idéző, magas, tagolt, tetőszerkezetet.

Már a kezdetektől a dunai homlokzat és a kupola megoldása volt a leginkább szem előtt tartott feladat. A rommá lett Hauszmann-féle (akkoriban igencsak kárhóztatott szecessziós, németes ízűnek is beállított) egykori Habsburg-terem rabszobából készült teknőboltozat feletti, kupolater nélküli „ál” kupolája helyett egy „valódi” térrel rendelkező kupolát kívántak építeni. Az 50-es évek tervváltozatainak is majd mindegyikén kupolás megoldást, barokkos-klasszicizáló-eklektikus felfogásmódot, stílusegyveleget találunk. Kupola mindenképpen kellett! – ez tulajdonképpen 1953-ra eldőlt. Végleges helyzetéről 1961-ben határoztak, amikor is egy „bizottsági” kupola született (annyian bábáskodtak körülötte) – Major Máté szerint. A barokkos-eklektikus homlokzat mögött, korábbi helyzetéhez képest nyugati irányban mintegy 3 m-rel beljebb tolt, páros oszlopokkal tagolt, kilátóterasszal ellátott, golyvázott párkánnyal lezárt dob emeli a kettős vasbeton héjszerkezetű, rézbádoggal borított, nyújtott, csarnokkal és légtérrel ellátott kupolát a harmadik emelet fölé.⁴ A kupolát koronázó tű és kilátókosár, mint kortárs művészeti elem, Erdély Miklós munkája.⁵ A timpanon fölött, az attikafalról sem maradt le az új címer.

Az új kupola, amely 1964 óta uralja a városképet, az utolsó, hatodik tervezési menetben, a kádári konszolidáció jegyében – némiképp túlméretezett formában, az Országház kupolájával konkurálva – vált valóra Hidasi Lajos (főépítész), Németh István és Farkas Kis Gyula tervei által.

Kozelka Tivadar légifelvétele a palota két világháború közötti állapotáról. OMvH MÉM, lt. sz. nélkül.

Jelen tanulmányunk keretei között az elmúlt évtizedek tervezés- és építéstörténetének további részletezése, az egymást átható tervek és pályázatok szövevényes sorozatának finomítása, elemzése különösebb eredményre aligha vezet. Ezért a következőkben az 50-es évek azon dokumentumai közül válogattunk, amelyek döntően az építés történetének háttérét világítják meg. Ezek az iratok abba a folyamatba illeszkednek, amelynek célja az ország szovjetizálása, az egy párti diktatúra és a szocialista realizmus primátusának kikényszerítése volt, közreadásukkal a személyes dimenziók is árnyaltabb megvilágítást nyerhetnek.

Id. Kotsis Iván már közvetlenül az ostrom után javaslatot tett a várpalota, „az ország legelső reprezentatív épülete” helyreállítására. Az egykori Habsburg-terem megmaradó (!) alapépítményén, a franciás „szigorú kubikus-geometrikus tömbök” közé – felfogása szerint – a stílusba jobban illeszkedő, lapos fedésű, zömök, toronyszerű építményt tervezett, hasonlót a Mária Terézia korában épült csillagvizsgálóhoz.⁶ Kotsis 1950. január 1-én helyezkedett el a Középlettervező Vállalat budavári kirendeltségén. Közel három évig dolgozott a helyreállítás munkálatain a műegyetemről az 1949-es tanévkezdetet követő szegényteljes eltávolítása után. A *Szabad Nép* 1948. július 24-i számában támadást intézett az egyetemi autonómia ellen, mert az intézmény – fogalmaz a cikk – csak „hibái felszámolása után válhatik a tervgazdálkodás igazi részévé”. Személy szerint a „tudományosan elmaradt” Kotsis professzort is megtámadta, aki „a hallgatóságot az elavult építészeti formák tervezésére kényszeríti”!⁷ Tudott dolog volt, hogy Kotsis tanszékén a két világháború között modern szellemben is lehetett tervezni, diplomázni. Kotsis keserűen jegyezte meg: „igazi szatírája a dolognak azonban csak ezután következett be: a bolsevista kormányzat üldözni kezdte a korszerű felfogást az építészetben és hivatalos stílussá tette »az elmúlt építészeti formákat«, még hozzá ázsiai variációban”.⁸

A Kotsis ellen folytatott kampány egy átfogó stratégia része volt. Az MDP KV Titkársága 1949. szeptember 14-i ülésének ötödik napirendi pontjában foglalkozott a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Tanács (ez utóbbi a kommunista vezetés 1949 februárjában létrehozott „ellen-akadémiája” volt) átszervezése tárgyában. Kotsist 1946-ban a Hüttl Dezső elhunytával megüresedett helyre választották meg az MTA levelező tagjának, és ezáltal lett tagja a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert vezetésével megalakult Természettudományi Akadémiának is, amely 1946 folyamán egyesült az MTA-val. A titkársági előterjesztés a „rég”i tagság lecserélését, az „új elit” létrehozását célozta. A régiek ezentúl majd „címzetes” tagok lesznek (például Kotsis), s az újonnan megválasztandó rendes és levelező tagok sorába (mások mellett) az építész helyre Major Mátét emelik. Az előterjesztő szerint megfontolandó volt azonban, hogy a *Szovjetek* az MTA-t ismerik el reprezentatív tudományos szervnek és nem a Tudományos Tanácsot, habár annak célkitűzéseivel értenek egyet! A „disszidens” Szentgyörgyi [sic!] – úgy mond – „külön eset”. A kérdés: nyíltan „kizárjuk-e” az akadémikusok közül vagy „megtűrjük” a címzetesek sorában. „Mi [az előterjesztők] azon a véleményen vagyunk, hogy Szentgyörgyit [sic!] ki kell zárni, mert az nem keltene felháborodást, de bizalmat gerjesztene a párt erejével szemben!”⁹

A titkárság ugyanezen a napon a 8. napirendi pontban, a káderjavaslatok keretében tárgyalta a Tudományos Tanács előterjesztését a műegyetemi tanárok leváltásáról. A névsorban az első helyen Kocsis [sic!] Iván állt. Az indoklás szerint: „Szakmailag fejlődésképtelen, elmaradott, rossz pedagógus, hallgatóságot önállóan fejlődni nem engedi, elnyomja, megöli benne a tervezés készségét. Falusi paraszt-romantikának képviselője. Politikailag veszélyes, s széleskörű reakciós kapcsolatai vannak. Tildy [Zoltán], Varga [Béla] és Nagy Ferenc féle politikának volt az egyik oszlopa a Műegyetemen. Ellenségesen viselkedik az egyetemi demokratikus szervekkel szemben. Az egyetemi reakció egyik vezető tagja. Kemény határozott magyar közösségi.”¹⁰

A mindennapok ilyen légkörében dolgozott Kotsis a várban.¹¹ 1952-re továbbfejlesztette elképzeléseit a rekonstrukció vonatkozásában. Felfogása szerint a középső kupolás vagy tornyos kiemelésnek nincs az alaprajzból eredő „szerves indokoltága”. „A dunai front közepén az épületnek nincs hangsúlyozott pontja [...], az [architekturális] súlypont a két oldalsó tömegben van a déli trónterem és az északi táncsterem tömegében. [...] A kettő közötti [kupolás] szakasz csak összekötő. A Dunapart felőli külsőnek logikus megoldása tehát adva van: az alaprajzban kihangsúlyozott két tömböt kell a homlokzatban is kiemelni [...], az összekötő sza-

2.1.56. A palota látképe a Duna felől, 1912.

*A romos kupola az Oroszlános udvarból, 1945. Ismeretlen felvétele. BTM Kiscelli Múzeum,
lt. sz.: F.2000.39., neg. sz.: 28.618/6 × 9.*

*A romos Budavári Palota, 1945. Ismeretlen felvétele. BTM Kiscelli Múzeum, lt. sz.: F.2000.39.,
neg. sz.: 28.618/6 × 9.*

*A Budavári Palota az újjáépült kupolával, 1964. Ismeretlen felvétele. BTM Kiscelli Múzeum,
lt. sz.: F.2000.39., neg. sz.: 28.618/6 × 9.*

kaszt pedig a külsőben is hasonló szerepben megjelentetni. Ez utóbbira kézenfekvő eszköz a Hauszmann-féle szép oszlopos kolonnádot a kupola szakasz alatti mesterkélt megszakítás megsemmisítésével, egyenlő oszlop tengely-állásokkal átvezetni a két fő tömeg között: a kolonnád kiváló háttérét képezi a középső cour d'honneur tengelyében álló Savoyai Jenő lovas-szobrának. [...] Ez a megoldás szerintem meg nem támadható, mert szerves és logikus, és mint ilyen, kell hogy szép is legyen. [...] Azonban – mint írja – bizalmasan közölték velem, elgondolásom tiszta ugyan, de a mai közhangulatban [1952–53] ilyen giccsmentes nyugati gondolat talán céltalan, sőt veszélyes előjőnni.¹²

Mint fentebb már említettük, a párt- és kormányzati célokra történő hasznosítás uralta az elképzeléseket 1949–56 között. Az MDP KV Titkárságának elért iratanyaga szerint a történések – a politikai csúszvezetés vonatkozásában – az alábbiakban összegezhetőek. A titkárság 1949. augusztus 17-én tárgyalta az ügyet (először). Az előterjesztés megállapítja, hogy a palota alkalmas a legfőbb kormányzati szervek (miniszterelnökség) elhelyezésére. Sőt „más mód nincs” is a kérdés megoldására. Az e célú felhasználást a palota épület-együttese önmagában indokolja: „az egyetlen reprezentatív budapesti lehetőség”, valamint a lakott részek-

*Kotsis Iván: A palota dunai, kolonnádos homlokzatának terve, 1952/3.
OMvH MÉM, Kotsis-hagyaték, lt. sz.: A-19/294. (részlet).*

től is elkülöníthető. S mivel nagy tömegek számára előnytelen a közlekedés, azért egyéb célokra – múzeum, könyvtár, egyetem, kórház (!) – nem is alkalmas. A KV-t az előterjesztésben a krisztinavárosi szárnyban helyezik el. A költségek ütemezése kapcsán megjegyzik, hogy a pusztultság foka nem olyan rossz, mint amilyennek a felületes szemlélet alapján tűnik. A javaslatot elfogadták: meg kell kezdeni a tervek kidolgozását.¹³

Vas Zoltán 1952. április 30-án ismertette a KV Államgazdasági Osztályának az építkezés tárgyában készült előterjesztését, melyet a titkárság módosítva fogadott el. Ekkortájt kristályosodhatott ki, hogy a D épület I. emeletének délkeleti sarkában alakítják ki Rákosi Mátyás (augusztus 14-től a minisztertanács elnöke is) rezidenciáját és lakosztályát.¹⁴

Az építkezés körüli bonyodalmakra, a gazdasági háttér ellehetetlenülésére utal Gerő (a mottóban idézett) 1954. januári levele, amelyben kifejtette, hogy a titkárság 1952-es határozata a mérvadó – Nagy és Rákosi is egyetértettek vele –, bár részleteiben a koncepció finomítható, azonban a vezetés nem mondhat le a várbeli elhelyezésről a „bombabiztos” földalatti irodák és a hírközpont stb. nyújtotta előnyök miatt, még ha csúszik is a beruházási program. Megemlíti Horváth Márton eltérő álláspontját, aki szerint: amikor „a tömegek életszínvonalának emelése” a feladat, akkor „nem helyes” a vezetés elhelyezése a várban. (Gyermekváros is lehetne?!) Horváth túlzottnak találhatta az adott helyzetben a hatalmi reprezentáció ilyen mértékű megnyilvánulását.¹⁵

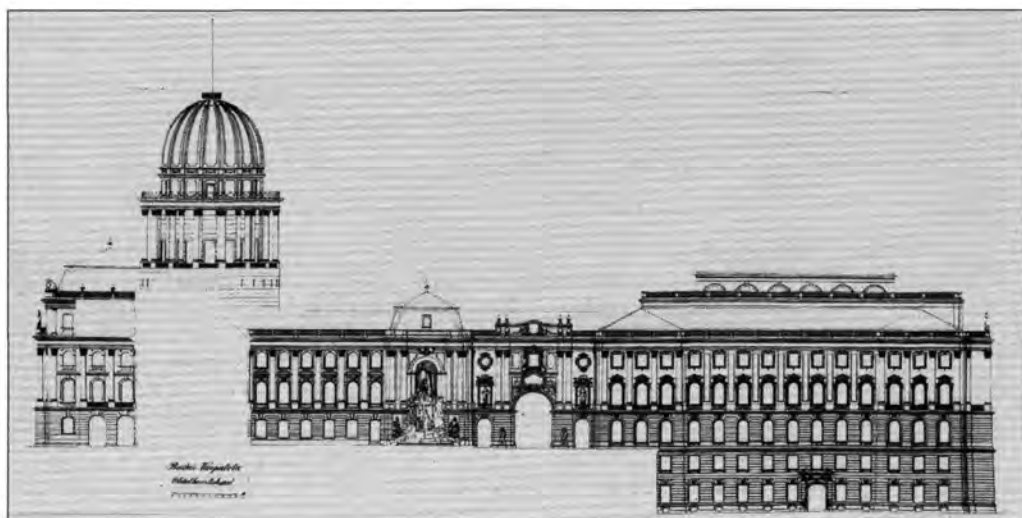
Szijjártó Lajos építésügyi miniszter 1956. május 19-én levélben fordult az MDP Politikai Bizottságához a várpalota terveinek jóváhagyása céljából. Tulajdonképpen az 1952–55 között kidolgozott Janáky–Pázmán-

*Janáky István: A budai várpalota oldalhomlokzata, 1958.
OMvH Tervtár, lt. sz.: 1279. (részlet).*

di-Flach-Gerő jegyezte tervekre vonatkozott a jóváhagyási kérelem.¹⁶ A tervek legkarakteresebb és legneuralgikusabb eleme továbbra is a kupola volt, melynek meg nem valósulásával egy sajátos és a magyarországi szocreál gyakorlat egyetlen ilyen típusú építészeti formájával lettünk „szegényebbek”.¹⁷ A PB június 14-én Szijártónak a várpalota helyreállításáról szóló előterjesztését levette napirendjéről. A javaslat a funkciók vonatkozásában hangsúlyeltolódást tartalmazhatott, mert a határozat szerint a PB elvben ugyan elfogadta a palota tudományos és kulturális intézmények céljára való hasznosítását, de azzal a megszorítással, hogy szükség esetén a párt- és állami vezetés számára is megfelelő legyen.¹⁸ Janáky augusztusban Lux László építésügyi miniszterhelyettes társaságában meg is tartotta az előírt lakossági fórumot a várpalota újjáépíté-

*Janáky István: A budai várpalota dunai homlokzatának részlete, 1958.
OMvH Tervtár, lt. sz.: 1279.*

séről, az „idők” szelleméhez igazodóan a Kohó és Gépipari Minisztérium Tervező Intézetének krisztinavárosi épületében, a jelenlegi MATÁV-székházban.¹⁹

Az építkezések 1954–55-ös leállítását követően 1958-ban vették elő újra a feladatot. Janáky Istvánnak a helyreállítás előtervéhez készített műleírása szerint a palota két dunai „rizalitjának” egyikébe (D épület) az elnöki tanácsot, a másikba (B épület) pedig a minisztertanácsot helyezik majd el. A középszárny (C épület) „a két funkció további hivatali és fogadási igényeit [...] és az egész palotátomb eddig hiányzó főbejáratát” hivatott kielégíteni. A kupola alatt háromszintes, erkélysoros központi csarnok kialakítását tervezi, egybenyitva azt a B és D szárny tereivel. „A tervező – írta Janáky – tudatában van annak, hogy az emlékezetben élő dunai tömeg eleme a város volt szépségének és ennek érdekében a kupola hátrahelyezésének gondolatát feladja [!] és törekedett a kupolát a jelenlegi helyén – külső formájában a Jadot-kompozíciót felidézve –, de az alatta lévő terasz hasznos fejlesztésével megoldani.”²⁰ Az utolsó tervváltozat „a palota mint a kultúra palotája” koncepcióként vált valóra Hidasi Lajos vezetésével, 1960-tól.²¹

A megvalósult kupoláról az avatott kortárs szemlélő így írt (1967): „...stílusában tudatosan eklektizáló”, az előkép óriások (a firenzei dóm, a Szent Péter-bazilika Rómában) átfogalmazása történt itt meg „világi célúvá”. A kupola mint a „modern középület” építészeti alkotóeleme, már elveszítette korábbi tradicionális ikonológiai értelmét, a megdicsőítést, a glorifikációt. A budai kupola emblematicussá vált, új értelmét – a kiállítások részeként – a „legfelső pontról nyíló [történelmi] panoráma” élvezetének céljában nyerné el. A palota új kupolája a kupolaépítés magyarországi gyakorlatában „végállomás”; „tetejére kapaszkodva” megállapítható, hogy „kétségtelenül nekünk kisembereknek épült!”²²

Az elemzést záró megjegyzés azonban már inkább a recepciótörténet egy újabb fejezete.

JEGYZETEK

1. MOL, 276.f., 65/276., 155–157. Levél Rákosi Mátyás és Nagy Imre (1953. július 4-től a minisztertanács elnöke) elvtársaknak. (Az irategyüttesre Fehérné Bozsics Mária hívta fel figyelmünket, amelyet itt köszönünk meg.)
2. Utóbb: KOLLÁNYI, 1990, továbbá: GERŐ, 1951; YBL, 1957, 253–277.; CZAGÁNY, 1966; GERŐ, 1980; YBL-KAT, 1991, 263–265.
3. KOLLÁNYI, 1990, 219., skk. Közli a közreműködők névsorát, a fő épületrészekre vonatkozóan emeljük ki: a felelős tervezőket: OSZK: Havassy Pál, BTM: Kékesi László, MNG: Tiry György, Kortárs Művészeti Múzeum – Ludwig Múzeum (volt Magyar Munkásmozgalmi Múzeum): Kéry Zoltán.
4. KOLLÁNYI, 1990, 72., skk. és több helyen.
5. Beke László és Mújdricza Péter szíves közlése. Fotója: KOLLÁNYI, 1990, fig. 80.
6. KOTSIS, 1945, 182–184.
7. KOTSIS, 1995, 273., skk. Vö.: PRAKFAI-LVI-HAJDÚ, 1996, 222.
8. KOTSIS Iván: Életrajzom. Kézirat. OMvH MÉM, Kotsis-hagyaték, 64., skk. Kotsis életrajzát 1953-ban kezdte írni. A kézirat össze- ragasztott, átgépelte 22. oldalának szétválasztásakor derült ki, hogy a kezdés keltezése vonatkozásában a 60-as évek eleji datálá- sunk téves. Vö.: HAJDÚ-PRAKFAI-LVI, 1995, 177.
9. MOL, 276.f. 54/62. Titkárság, 1949. szeptember 14. Vö.: ROMSICS, 1999, 325., skk. – Major Máté „hivatalos értesítést” kapott arról, hogy az Akadémia V. Műszaki Tudományok Osztálya levelező tagjává választotta (1949. november 11.). Vö.: MAJOR-KÉZI- RAT, 297–305.
10. MOL, 276.f. 54/62.: Kotsis „az építészmérnöki osztály passzív ellenállásának a vezére”, javasolta a rendelkezési állományba helyezése, tanszékét nem töltjük be, adminisztrátorául Major Máté kinevezése a kívánatos. Vö.: MAJOR-KÉZIRAT, 297–305. (A Magyar Testvéri Közösséghez: ROMSICS, 1999, 289.) „Az Épületszerkezettani Tanszékről Arvé Károly, aki feltétlenül eltávolítá- ndó, mert elavult szerkezeteket oktat, cseh és csehüveg boltzatokról, templom fedélszékről stb. ad elő. Több órán keresztül tárgyalta a vályogépítést, ugyanakkor meg sem emlékezett az előregyártásról. A kikerülő mérnökök a legújabb szerkezeteket nem ismerik, a szabványosítás lehetőségéről nem is hallottak.” (MOL, 276.f. 54/62.)
11. 1951-ben bontják le és robbantják fel a Kotsis Iván tervezte, közkeletű nevén Regnum Marianum plébániatemplomát a Damjanich utca torkolatánál, a Felvonulási tér, valamint a Sztálin-szobor felállításával kapcsolatos „rendezés” okán. Lásd: PRAKFAI-LVI, 1990, 62–69.
12. KOTSIS, 1995, 277., skk. – Tervvázlatok, OMvH MÉM, Kotsis-hagyaték: A-19/282. 293., 294. Kézirat. 171., skk. (berajzolt vázlatokkal). Megjegyzendő, hogy Kotsis egyik tervváltozatában (1950–51) még a torony középtérében egy kétszintes (dupla)

- kupolát helyezett el. Az alsó félgömbkupolát opeion töri át, a felette nyomott szegmensíves a lefedés, ám az attikafal takarásában mindez kívülről nem lett volna látható (A-19/293., fénymásolat). – A Zillack-féle csillagvizsgáló-toronyhoz lásd: CZAGÁNY, 1966, 30., skk., fig. 17., 19., 23., 30., 31.
13. MOL, 276.f. 54/58., 1. napirendi pont. Vö.: KOLLÁNYI, 1990, 57., skk.
14. MOL, 276.f. 54/191. – *Melléklet 1.* A titkárság (módosított) határozata. A leglényegesebb változtatás: kupolacsarnokot „nem szükséges” helyett „nem kell kiképezni”. Vas Zoltán (az Országos Terhivatal elnöke) előterjesztésének háttéranyaga lehetett az a számára készített feljegyzés (1952. I. 12.), melynek tárgya a „Budai Várpalota felépítésének és a Várnegyed hivatalos épületeinek felhasználása tervkérdései” volt. Ez többek között tartalmazta azt a megállapítást, hogy a palotacsoport D vagy E épületében lehetne létesíteni egy lakosztályt a hozzá tartozó dolgozóhelyiségekkel Rákosi részére, ugyanis az épület(ek) addig is hasonló célokat szolgáltak. 1500 fős terem is kialakítható adott esetben pártkongresszus tartására (MOL, 276.f. 65/276.76.). A belső kiképzés nagyvonalúsága valószínűsíti, hogy a Flach János jegyezte tervlap („Buda Várpalota D. épület I. em. belső kiképzés és bútor-berendezési alaprajz”) Rákosi Mátyás számára készült (fénymásolat, 1952. július 30. 60 × 101 cm, M = 100. OMvH Tervtár, lt. sz. nélkül). – Az 50-es évek vonatkozó tervanyagaira Rostás Péter hívta fel a figyelmünket, melyet itt köszönünk meg. Vö.: KOLLÁNYI, 1990, 67.; GERŐ, 1987, 211., skk.
15. Lásd az 1. jegyzetet. Rákosi szerint is 1952-es határozat a „helytálló”, kivéve az 1954-es határidőt, amit az új szakasznak megfelelően kell kitűzni. Nagy: alapjában az eredeti határozatot kell fenntartani, a kérdést nem szükséges a PB elé vinni (MOL, 276.f., 65/276., 158–159.). – A Nagy Imre-féle új kormányprogramhoz: RAINER, 1999, 9–140., valamint ROMSICS, 1999 (Nagy Imre refomkísérlete), 374., skk.
16. MOL, 276.f. 53/291. – *Melléklet 2.* – Lásd még: a KV Ipari és Közlekedési Osztálya Rákosinak szóló tájékoztatását (1956. I. 21.). Eddig 62 millió forintot ruháztak be. A többszörösen átdolgozott tervekről megállapítja: „...értékesebb megoldást nem várhatunk”. A tervekre vonatkozó jóváhagyási kérelmet Trautmann Rezső, az Országos Építészügyi Hivatal elnöke és Szijártó Lajos építészügyi miniszter írta alá (a döntéshez lásd a 18. jegyzetet; MOL, 276.f. 65/276., 190–193.). Vö.: Fotósorozat: „Az 1951. január 22-én az Építészügyi Minisztérium Bíráló Bizottsága által, majd a tervfeladatokat jóváhagyó bizottságban április 27-én elbírált, 1952. április 8-án az MDP KV Titkársága által módosított vázlattervekről, amelyeket az építészügyi miniszter 1952. július 2-án fogadott el” (OMvH Tervtár, Mappa 69.). Az 1951/2. homlokzatra vonatkozó (pálya)tervek fotói. – Lásd még: MÉSZ Évkönyv, 1953 (1954), 46–47.
17. Fényképe: MOL, 276.f. 53/291. mellékletében. Átrajzolt ábráját közli: KOLLÁNYI, 1990, fig. 65., 66., skk. – A 16 oszlopos körperipteroszos kupoladobbal és alsó kupoláttérrel ellátott, úgynevezett negyedik tervváltozat díszítőmotívum-részleteiben némi képp eltérő tervének lapja: Janáky István: A C (kupolaszárny) épületszakasz metszete, vázlat, e-2007. (1954. XII. 1.), fénymásolat, 75 × 129 cm, M = 1:100. OMvH Tervtár, lt. sz. nélkül.
18. MOL, 276.f. 53/291. A kérdéskör felelőse a minisztertanács. A tervezetet pedig a „közvélemény kialakítása végett” szélesebb körű vitára kell bocsátani.
19. MOL, 276.f. 61/882. – *Melléklet 3.* A hozzászóló Ivánka András és Taussig Béla építészek. Lux a KV Ipari és Közlekedési Osztályának vezetőjét augusztus 31-i levelében arról tájékoztatta, hogy az anketon (melynek kivonatolt anyagát is megküldte) azt a kormányzati álláspontot képviselte, miszerint a palota tudományos és kulturális célokra legyen helyreállítva, mert a „tudomány és a kultúra megbecsülése a nép hatalmának és erejének a jelképe is” (MOL, 276.f. 61/882.). Lux meghívottként részt vett a PB ülésén. (Az osztályvezető pedig október 6-án Végh Béla KV-titkárt informálta az eseményekről, hangsúlyozva, hogy az anket felszólalói a kormányzati célú hasznosítást támogatják: MOL, 276.f. 61/882.).
20. Műleírás a budai várpalota helyreállításának előtervéhez, 1958. Műleírás és tervfotók az un. 5. tervváltozatról. OMvH Tervtár, lt. sz. nélkül. Album 1279. Vö.: KOLLÁNYI, 1990, 70., skk. – A Jadot-féle kompozíción tulajdonképpen a Sebastian Zeller-féle, illetve az ő nyomán készült ábrázolásokról ismert kupolamegoldást érthették, bár Janáky hivatkozásával ellentétben klasszicizáló kupolát rajzolt. Lásd például: Sebastian Zeller nyomán: A barokk királyi palota keleti homlokzata, 1758 után. Papír, tus, akvarell, 32,7 × 87 cm. OMvH MÉM, lt. sz.: 72.020–22. Vö.: GÁL, 1992, 67–78.; KAPOSSY, 1928, 166–187., fig. 83.; Sebastian Zeller: A Budavári királyi palota udvari és dunai homlokzatának felvételi rajzai, 1758; KAPOSSY, 1953, 123–130.
21. KOLLÁNYI, 1990, 72., skk.
22. MOJZER, 1971, 44., skk. (KOLLÁNYI, 1990, fig. 71.: a kupola-előképek közé Gerő László nyomán felveszi: Róma, S. Andrea della Valle). – A kupolamotívum emblematikus-szimbolikus jelentéséhez lásd még: VADAS, 1992, 47–59., különösen 54., skk.

MELLÉKLET 1.

003/7/I/1952. sz.

Szigorúan bizalmas!

Készült: 18 példányban

18. szám

A Titkárság határozata a Budai Várpalota építése tárgyában

A Budai Várpalota C, D, E, F szárnyait 1954. év végéig helyre kell állítani és használható állapotba kell hozni. A helyreállítás az alábbi irányelvek szerint történjék:

- A/1. Az épületek külső homlokzatai az eredeti barokk stílusban maradjanak meg.
2. A belső részeket munkahelyiségekké kell átalakítani. Teljesen modern, világos irodaszobákat kell létesíteni oly módon, hogy a régi díszcsarnok helyébe munkahelyiségek kerüljenek.
3. Egy 300 személyt befogadó terem kell létesíteni, ezenkívül egy 40 személy (tárgyaló) befogadására alkalmas tárgyalóterem és 10 dolgozó egységet (egy-egy, legfeljebb 15–18 tárgyaló személy befogadású).
4. A kupola toronymegoldására több változatban barokk-stylusu megoldásban tervek készüljenek. Ha a tervek nem lesznek megfelelőek, az eredeti vagy ahhoz teljesen hasonló kupolát kell készíteni. A kupolacsarnokot nem kell kiképezni, hanem a kupola alatti teret is munkatermek létesítésére kell hasznosítani.
5. A C, D, E és F szárnyak helyreállítása mellett az A és B szárnyak külső homlokzatát és tetőzetét is helyre kell állítani oly módon, hogy ezzel a belső részeket megóvjuk, de helyreállítsuk egyelőre nem szükséges. A külső helyreállításokat az 1954. év végéig be kell fejezni.
6. A palota tetőszerkezeténél kerülni kell a lapos és alacsony lejtőesű tetőmegoldásokat. * Amennyiben jobb tetőszerkezeti megoldást nem találnak, úgy elfogadható az eredeti Hausmann-féle is.
7. A palota épületeinek és tömegének külső megoldására, így a homlokzatokra, tetőkre, valamint a kupolára több variációt kell készíteni. Erre a célra zártkörű tervpályázatot kell kiírni és ezeknek alapján kell a palotacsoport külső képét eldönteni. Homlokzati variánsoknál is, amennyiben jobb nincs el lehet fogadni a Hausmann-féle homlokzatot különböző szecessziós díszítések nélkül. Tervet kell készíteni az eredeti homlokzat helyreállítására is. Kerülni kell a palotacsoport homlokzatainál a sivár, kaszárnyaszerű homlokzati hatást.
8. A kupola körül esetleg egy körpanorámás kilátót kell létesíteni.
- B. A palotacsoport belső funkciójára nézve irányadóul azt kell venni, hogy annak legnagyobb része munkahelyiség. Elhelyezésre a Pártvezetés, valamint a Miniszterelnökség és általában olyan állami szempontból fontos hivatalok kerülnek, amelyek félfogalma kicsi.
- C. A várnak önálló központi fűtése és áramellátása legyen. Ezzel kapcsolatban javaslatokat kell kidolgozni és a kérdést ennek alapján eldönteni.
- D. Az épületek belső berendezése általában egyszerű, de szép kivitelű legyen és csak futó, illetőleg sima szőnyeget kell alkalmazni.
- E. A Várban vezető útvonalakat úgy kell kiképezni, hogy mindegyiken két kocsit egymás mellett mehessen. (Esetleg autóbussz is.) Az útvonalak szélessége tehát kb. 6 méter legyen.

*Horváth Márton (PB-tag) Rákosinak szóló feljegyzésében (1952. III. 26.) beszámolt a várban, Janákyéknál tett látogatásáról. Erősen kifogásolta a lapos tetőket. „Nem tudja – írta –, hogy szándékosan »skatulyásítják«-e a várat v. csak tervező impotenciájuk [sic!] magyarázza ezt.” (Bár az újabb terveken kezdenek felhagyni vele.) A skatulyaszerűség a szocreál álláspontjáról egyenlő volt az elvetett két világháború közötti építészeti modernizmussal. Megállapította, hogy a helyreállítások alapkérdései ugyanúgy megoldatlanok, mint két éve a kezdetekkor. „Halvány képet sem tudtam alkotni [ti. Horváth], hogy tulajdonképpen Janáky vezetésével mit is tervezett ez az óriási építész kollektíva.” Bizonytalán igaz lehetett! Ezért felmerült Janáky leváltásának lehetősége (MOL, 276.f. 65./276., 88–90.).

- F. Az ásatásokat le kell fényképezni, esetleg modelleket lehet készíteni róluk és utána be kell tömni őket. Föléjük esetleg cementfödémeket lehet tenni, hogy a víz be ne szívárognon és konzerválhatók legyenek. Az ásatások fölötti területeket parkosítani kell.
- G. Az egész palotacsoport és az ezzel összefüggő várfalon belüli részek (pl. a várakásnegyed) tervezéséért és kivitelezéséért – ideértve a lebontási és a kapcsolódó útépitési munkákat is – Szijártó miniszter felelős.

Budapest, 1952. június 10.

MELLÉKLET 2.

Tárgy: A Budai Várpalota helyreállítása

Magyar Dolgozók Pártja
Politikai Bizottságának

A budai Várpalota újjáépítését népgazdaságunk még 1949-ben elhatározta történelmi és városképi jelentősége és állagának értéke miatt. A helyreállítási munkák megfelelő ütemben csak 1952-ben folytak, második ötéves tervünk azonban újból programjába iktatta, mert romos állapota tarthatatlan helyzetet teremt Budapest városképében és felépítése műemlékvédelmen túl, hivatalok és intézmények idetelepítésével lakásokat szabadít fel.

A helyreállítás programját 1949-ben a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Titkársága adta meg, majd 1952. IV. hó 8-i ülésén módosította.* A program szerint a zárt udvart övező szárnyak a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság, az északi szárny pedig az egyik minisztérium elhelyezésére szolgált volna. A kupolaszárny protokoll funkciót töltött volna be.

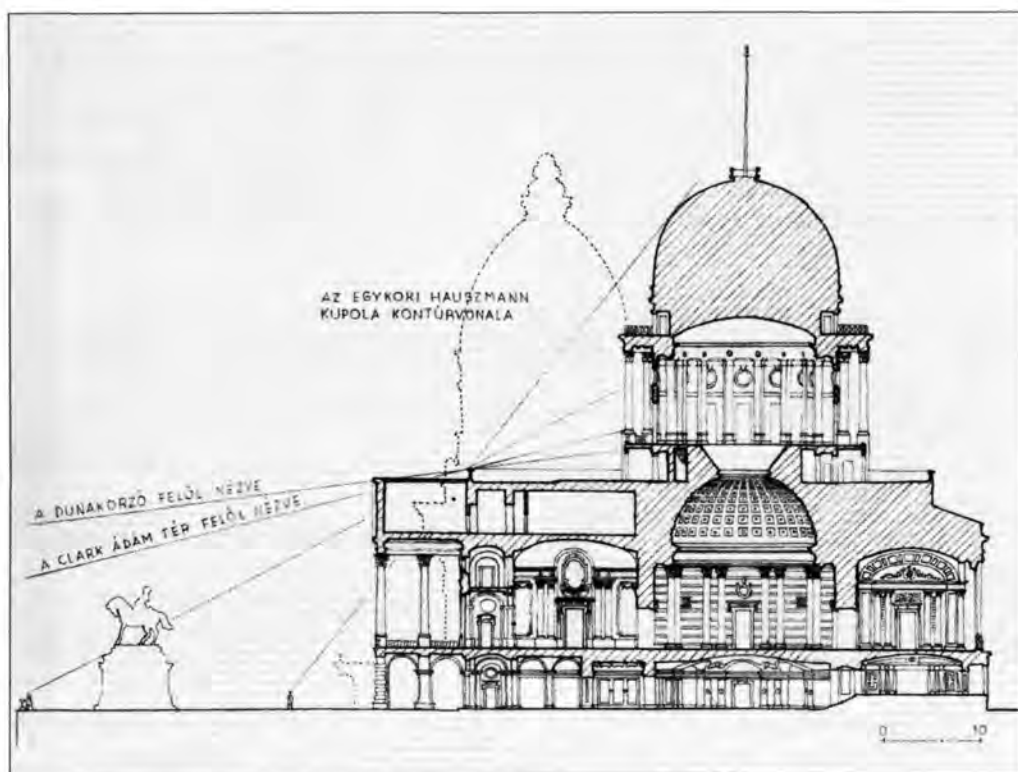
Az É. M. Középülettervező Vállalat a jóváhagyó bizottságok, a meghívott lengyel építész delegáció véleményei és a kiírt tervpályázat alapján készítette el 1955. végére a végeleges terveket. Ezek a tervek az

*Valójában ez egy értekezlet volt a vár építésével kapcsolatban, amelyről feljegyzés készült (MOL, 276.f. 65/276., 117–121., kapcsolódó „határozat” uo., 115–116.). „Ha nem tudunk tervezni a barokkal egybevágó tornyot, maradhat a kupola, kupolaterem nélkül” (ahogy volt). Jelen voltak mások mellett Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Szijártó Lajos, Horváth Márton. Az építészeket Janáky István, Gádoros Lajos és Benkhard Ágost képviselték. Az előzmény egy Rákosinak szóló Gerő-levél volt március 31-i keltezéssel (uo., 95.), melyben Gerő lefektette, hogy „lényegileg ugyanolyan legyen a helyreállított vár, mint a régi”, de kerülni kell a „felesleges cirádákat”. A feljegyzés mindenkifölött Rákosi reflexióit rögzítette, aki figyelmeztetett, hogy „vigyázni kell az un. történelmi hűséggel”, már csak a költségek okán is, mert „mi egy szegény háborút szenvedett munkás-paraszt ország vagyunk”. Rákosi, mint mondta, megkérdezte az év elején nálunk járt Orlov elvtársat (Sztálin-díjas szovjet építész): „technikailag lehetséges-e a külső falak megtartása mellett, belül [ti. a palotában] modern elrendezés. Azt mondotta, ennek semmi akadálya nincs. Ugyanez történt a Kreml-ben” (lásd még: G. M. Orlov tanácsai. = MÉpm, 2., 1952, 59–66.).

A Buzogánytorony Gerő László-féle helyreállítását Rákosi „félreértés”-nek minősítette, mert az eredetileg egy henger alakú torony volt (vö.: PRAKFAI, 1988, 131. jegyzet). Rákosi nem állt egyértelműen a kupolaépítés mellett. „Janáki et. hozhat valami jó barokk tornyot” – jelentette ki. Bár a barokk, miként a szecesszió „történelmi hamisítás”, a „barokk az ellenforradalom stílusa, jezsuita stílus” (az 1920-as évek neobarokkjára gondolhatott). „Ne egy királynak való palotát állítsunk helyre, hanem a népi demokrácia középületét” – summázta véleményét. Zártkörű pályázat kiírását rendelték el. (Nyiri István és műterme tervezett toronykupolás megoldást; lásd a 16. jegyzetet: OMvH Tervtár, Mappa 69. és MÉSz Évkönyv, 1953.) A beadási határidő június 3-a volt. Kotsis a kiírásról megállapította, hogy dilettáns, mert az „a dunai homlokzat siluettjét tűzte ki témának, mintha egy épület megoldásánál külön lehetne választani egyik oldalának kontúr-kérdését”. Az alaprajz „titkos ügydarab” volt, így azután „a legzavarosabb eredmények keletkeztek, mert csak külsőket rajzoltak belsőség ismerete híján...” (KOTSIS, 1995, 278., skk., vö.: KOLLÁNYI, 1990, 64., skk.).

előző bírálatok során nyitvahagyott kérdéseket megoldják és jóváhagyásuk sürgős, mert minden további építési tevékenység szoros összefüggésben van a tervben lefektetettekkel.

A régi palota megmaradt részei tartalmaznak olyan megkötöttségeket (emeletmagasság, festsáv, barokk homlokzatképzés), melyek az új terv kiindulási alapjai voltak, de tartalmaznak elavult elemeket (rendeltetés nélküli termék sorozata, istállók, dagályos tető kialakítások), melyek új, egyszerű megoldása indokolt. Az új terv a műemléki értékek megmentésével, a palota hat szárnyát három szerves egységgé osztja, megfelelő lépcsőrendszerrel és közlekedési hálózattal. A három egységen kívül a nyugati, déli és északi szárnyak találkozási helyén reprezentációs központot képez, ahol a palota főbejárata az új keleti hozzávezető út révén valóban főbejáratává válik.

2.3.11. Janáky István–Pázmándi István–Flach János terve nyomán Kollányi Béla: A Budavári Palota átépítésének negyedik tervváltozata: a középszárny keresztmetszete a kupola tengelyvonalában, 1952–1955. Eredeti: MOL, 276.f.53/291. melléklet.

A kupola hátrahelyezésével annak régi kulisszajellege megszűnik és a 300 méter hosszú épület megfelelő tagozódását biztosítja. A 3 fő- és 20 kiskupolával rendelkező régi megoldással szemben az új megoldás többletköltséget nem eredményez és minden fontos nézőpontból, tehát a Clark Ádám térről és a pesti Dunaparttól egész a Molotov [Vigadó] térig előnyösen jelentkezik.

Részletképzésében a terv a palota Mária-Terézia korabeli késő-barokk magjának stílusát vette alapul, mely egyszerűbb, mint a századvégi szecessziós, eklektikus homlokzatképzés.

A Várpalota hátralévő munkáinak helyreállítási költsége, – a műemléki erőrendszer és a Szent György tér rendezését is beleértve – 350 millió forint. A szerkezeti és homlokzati helyreállítás hozzávetőleges előirányzata ebből 100 millió forint.

A Várpalota tervezői a bemutatott tervben munkájuk legjavát adták és a Várpalota kérdéseinek további tanulmányozásától, a terv további módosításától, vagy más tervezők bevonásától értékesebb megoldást nem várhatunk.

Mindezek alapján kérem a terv jóváhagyását.

Budapest, 1956. május 19.

(Szijártó Lajos) (kj)
építésügyi miniszter

Mellékelve:

1. helyszínrajz
2. régi homlokzat
3. első variáció
4. második megoldás
5. javasolt megoldás
6. metszet a kupolán keresztül

MELLÉKLET 3.

HOZZÁSZÓLÁSOK

1956. augusztus 16-án a KGMTI* kultúrtermében a „Vár újjáépítésének tervei” címmel megtartott anketához.

Janáki István: a várépítkezés tervezője által megtartott előadás után a következő hozzászólások hangzottak el:
Bus Ferencné: Az újságban olvasott arról, hogy hivatalokat építsenek a várban, vagy kulturális központ legyen. Az ő elképzelése az, hogy mind gazdasági szempontból, mind pedig idegenforgalmi szempontból helyesebb lenne, ha a pesti oldalon, ahol szép a kilátás szálloda épüljön, úgyszólván kevés a szállodánk, a tabáni oldalon pedig üdülő létesüljön és szanatórium, hová a Szent Imre fürdő vizét könnyen oda lehetne vezetni s ezzel meg lenne oldva a melegvíz ellátás és gyógyfürdő is. Az üdülő és szálloda nagy étterme közös lenne, ezenkívül uzsonnázó helyeket, kultúrtermeket létesítenének, ahol mozi és különböző előadásokat lehetne tartani a népművészettel is megismertetnénk az itt megforduló idegeneket.

Andor Mihály: Janáki elvtárs előadásából nem világos előtte, hogy az Ő elgondolása szerinti terv kivitelezésének munkálatai milyen összeget emészténének fel.

Szabó István: Hogy akarják a közönség részére megközelíthetővé tenni azokat a középkori részeket, melyeket felszínre hoztak és részben visszatemettek?

Lukács Géza: Nem tudja, hogy az értekezlet célja ismeretterjesztés-e, vagy véleménykutatás, s hogy az illetékesek véglegesen lemondtak-e arról, hogy a palotát államvezetési célokra használják fel. A dolgozó nép kifejezetten igényli, hogy végre az a kormányzat foglalja el ott a helyét, mely ezer év óta oda való: a nép kormányzata. Megilleti őket az a hely a magyar történelemnek és hagyományoknak megfelelően. Legyen a budai vár továbbra is a magyar nép állam vezetésének legfőbb székháza. Véleménye szerint a Savoyai szobor már régen nem időszerű, egy sokkal nagyobb közszerepben álló valaki szobrát kellene odatenni, pl. a magyar várat alapító királyét, IV. Béla, Zsigmond, vagy Mátyásét.

*Az épület Németh Pál és Tólos Gyula munkája (1950–53).

Kerekes Imre: Janáki elvtárs említette, hogy amikor a palota előterét kialakítják, a műemléki szempontból értéktelen épületeket lebontják. A palota használhatóságával kapcsolatban, a Krisztina szárny már sok helyen készen van, ha más rendeltetését adnánk neki, mint eredetileg tervbe volt véve, ezt le kellene bontani. Ismertetni kellene, hogy mi van már készen a palotából.

Zsigmond György: Melyek voltak azok az alapelvek és eszmék, melyek a kormányzatot arra bírták, hogy lemondjon arról, hogy a kormányzat céljára alakítsák ki a palotát?

Kern Péter: A kormányzat székhelyét kell a várba elhelyezni. Egyéb funkcióknak, mint könyvtár, szálloda, nem igen felel meg a palota, predestinálva van a vár arra, hogy a kormányzati székhelyet helyezték oda. Semmiféle olyan indok nincs, mely ezt megakadályozhatná. Méltó arra, hogy a mi népi kormányzatunknak az erejét és hatalmát kifejezésre juttassa. Felmerült egyes épületek lebontásának a kérdése, ezt helytelennek tartja. Vannak olyan részek, melyek építészeti mivoltuknál fogva nem egész helyenvalók, mégis meg kell tartani, mert a nagyközönség így szokta meg. Így a kupolának is a régi helyén kell felépülnie, ha egyszerűbb formában is, de a régi helyén. Találtunk a vári épületekben 3-4 termet, melyek még részben a régi formájukban fennállnak, ezeket meg kellene tartani. Így a Lotz, vagy Habsburg terem. Nem helyesli, hogy újat teremtsünk. Példának hozza Varsót, hogy a régi helyzetét állították vissza. Ha a régi lovarda, vagy a H.M. helyére egy új épületet teszünk, nem fejezünk ki tiszteletet régi hagyományaink iránt. Szomorú a régi történelmi műemlékek mai sorsa. A feltárt műemlékek látogatottságát biztosítani kellene. Feltártuk szegényes kincseinket és újra visszatettük. Ezt megengedheti magának Németország, vagy Franciaország, de mi, akik szegények vagyunk műemlékekben, hozzáférhetővé kell tenni és restaurálni, ami restaurálható. A várnak belső udvari elrendezése ostrom előtti formájában helyén való és nem kellene hozzányúlni. A H.M. épület, mint lezárása ennek az épülettömbnek jó helyen van. Hallottuk, hogy nehéz milliók mentek már a vár helyrehozására, szeretne arra kérdésre feleletet kapni, ha a végleges program kialakul és jóváhagyást nyer, milyen összeget kívánnak arra fordítani és milyen ütemben kívánják helyreállítani a várat. Idegenforgalmi szempontból is szűgyen, hogy itt van Budapest közepén ez a sok rom.

Lajtai Jenő: Azt látta, hogy a Bátyasétánynak csak nyugati részét állítják helyre, de a keleti részről semmit sem hallott, itt a feljárókat is megsemmisítették. Kérdezi, hogy ennek a helyrehozatala fel van-e véve a második öt éves tervbe. Kéri, hogy a felásott aszfaltot helyezzék vissza, ami kevés költséget jelent. Azt olvasta, hogy 3 milliót irányoztak elő a várnegyedi épületek helyreállítására. Ebből komoly restaurálást végrehajtani nem lehet. Nem részesülhet a várpalota környezete ilyen mostoha elbánásban, foglalkozzának a vár többi részének a rendbehozatalával is, mely igen kevés összegből előállítható.

Dr. Sárándi György: A várba lehetőség szerint a kormányzat székhelyét kell tenni, kötelezettségeink vannak a múlttal szemben és a jövővel szemben is. Mindenütt külföldön a múltat megbecsülik és tiszteletben tartják, nekünk sem szabad a múltunkat letagadni. Ennek a generációnak kötelessége, hogy nem hagyja pusztulni és veszni a várat. Igenis a kormányzat csak foglalja el a várat, mert az nem alkalmas másra.

Taussig Béla: Idézi Hauszmann szavait. „Az épület fejezze ki jövőjét.” Ez az épület nem kórház, nem szanatórium, sem bazár, sem más hasonló célú, tehát csak annak maradhat, ami volt, azt országnak, a városnak a tetején tündököljék abban a formában, ahogy az egész országban ismerik. Vonalvezetése azáltal, hogy elhagynak 1-2 oszlopot, nem változik meg, hanem megtartja a régi szellemet.

Ecsedi Mihály: Megdöbbenéssel látta a vári séta alkalmával, hogy a várban csak a pusztá falak állnak, minden hiányzik. A hiány olyan nagy összeget képvisel, hogy ezek pótlása képezi a nagyobb összeget. Véleménye szerint 4-500 millió szükséges a vár helyreállításához. Bántó, hogy a mellvédfalat úgy megmagasították, hogy elfedi a vár képét és nem látszik, hogy mit takar. Véleménye szerint új pályázatot kellene kiírni a Vár helyreállítására és nem volna hátrányos meghallgatni a külföld véleményét is. A Bátyasétány megoldását is programba kell állítani.

Szabó György: Úgy látta a várat gyerekkorában, hogy csak vezetővel lehetett megközelíteni, ha államvezetők cílokra veszik igénybe továbbra sem lehet hozzáférni. Megjelenik képzeletében egy kapuőr, aki cédu-lákat osztogat.

Szabó Mihály: Jó elgondolásnak tartja a kormányzati célokra való felhasználást. Rengeteg épület van igénybevéve, ami azelőtt lakás volt. Sok magánlakás fölszabadulna és nagy gondtól mentesülne a lakásépítkezés. Massza Henrik: Szeretné tudni, hogy függetlenül a későbbi rendeltetéstől, milyen összeget emészt fel a teljes helyreállítás. Mint Kern elvtárs mondotta szegények vagyunk műemlékekben. Attól fél, ha az államvezetés veszi igénybe azt a részt csak azok közlekedhetnek ott, akik odatartoznak. A föld alatt nagymértékben található műemlékek, ha oda minisztériumok költöznek, hogy tudjuk azokat megtartani és a közönségnek és külföldieknek bemutatni.

Dr. Pete László: Janáki elvtárs szavaiból kiderül, hogy a várpalota romértéke által képviselt nemzeti vagyon megóvassék. Mi az első szempont? Az anyagi érték megóvása, vagy a műemlékek konzerválása? Nem lehet elsődleges szempont az anyagi érték, hanem magasabb esztétikai és városképi szempontokat kell figyelembe venni. A kupola felrakása történelmietlen volt és egységes épületek felépítésével nagy hibákat követtek el a történelmi jelleggel szemben. Számos ilyen hibát megszüntettek a felszabadulás után, tehát azt látták, hogy a történelmi jellegnek fognak érvényt szerezni. A kutatás során ülfülkéket és gótikus boltzatokat hoztak felszínre. Érthetetlen, hogy a palota helyreállításánál mintha megfélekedtünk volna arról, hogy Budavár egyetlen gótikus várunk. Érthetetlen, hogy kormányzatunk helyreállítandónak tartja a századfordulóban épült palotát. Fennáll a lehetősége annak, hogy a Mátyás és Zsigmond palotát megközelíthetőleg rekonstruálják. Az ásátások következtében felszínre hozták az alapfalakat és megvan az alaprajz, ezek szerint a palota rekonstruálható. Hiteles lenne az alaprajz és az alapfalak, csupán a részletek lennének kérdésesek. Tehát a középkori palotát kellene rekonstruálni, beleilleszteni azokat a részeket, melyeket az ásátások produkáltak. A Mária Terézia palota is teljes egészében elpusztult, itt is csak rekonstrukcióról lehet szó. Mi az a különleges indok, amikor két egyformán elpusztult műemlék van a palota területén, ugyanakkor egy néhány méterrel magasabban álló palotarészt állítsunk helyre. Nem tud egyetérteni a kormányzati központ szempontjával, de az elhangzott javaslatok egyikével sem, legfeljebb a múzeumi céllal. Egy helyen lehetne elhelyezni az összes magyar gyűjteményeket.

Dr. Bornemissza Ferenc: Helyes, hogy a lakosságot megkérdezik ilyen fontos kérdésben, mint a palota felépítése. Helyes a Hauszmann, illetve Janáki által módosított palota felépítése és annak kormányzati célokra való felhasználása. Stílusilag nem tud hozzászólni, véleménye szerint legfontosabb annak az eldöntése, hogy mire használják fel. Ha ezt eldöntötték, magával hozza az egész lakónegyed kérdésének eldöntését is. Nem felel meg pl. a volt Pénzügyminisztérium épülete diákszállásnak s ezek az épületek is visszaadtnak megfelelőbb rendeltetésnek. El kell döntenet, hogy a H.M. épület műemlék-e és megéri-e a felépítést, vagy bontsuk le. Olyan hivatalokat kell a várba telepíteni, amelyek kisebb forgalommal rendelkeznek. Ha a Külügyminisztériumot ideköltöztetik, akkor a külképviseletek is költözzenek ide, mert az azelőtt is így volt. Állítsuk helyre a várszínházat és építsünk megfelelő szállodát.

Szemotán Alajos: Bejárta Európát és mindenütt azt tapasztalta, hogy minden nép és nemzet arra törekszik, hogy hagyományait méltóan ápolják. Ezt a kérdést, amit itt tárgyalunk, történelmi szempontból kell tárgyalni. Nem szabad olyan nagy horderejű kérdésben olyan véleményt mondani, mely lebecsüli történelmünket. Nem osztja azt a véleményt, hogy szállodákat és bazárokat állítsunk ide. A nép hatalmának kormányzati épületeit kell odahelyezni. Csodálkozik, hogy a kormányzat idegenkedik attól, hogy a várba költözzön. A Kremlt hozza fel példának. Olyan dolgokra költöttünk hatalmas összegeket, melynek semmi jelentősége nincs, pl. a földalatti, miért nem tudjuk felépíteni a várat. Nem tartja helyesnek, hogy a középkori várat állítsuk helyre, mert az óriási költség lenne, abban az esetben le kellene bontani a Hauszmann féle palotát. Helyesli, hogy olyan stílusban építsék fel, ahogy Janáki előadta. Helyesli, hogy visszaállítsák a kupolát, de nem helyesli, hogy hátrább tolják. Célszerű lenne belevinni a vár újjáépítésébe valami új motívumot. Nem-e lenne szép és célszerű az épületnek megfelelően tornyokat építeni, hogy díszesebb legyen?

Lakó Sándor: Az a véleménye, hogy ezt az ankétot már a vár építésének megkezdése előtt kellett volna megtartani. A jövőbeni rendeltetésével egyetért, hogy a kormányzati szerveket kell itt elhelyezni. Felemelő volna az is, ha a tudományok és művészetek házáat tennék ide. Egyetért Janáki terveivel, a kupola hátrább-

tételével is, azonban a kupola alatti timpanont kicsinek találja, de a homlokzati kialakítást helyesnek találja. A Hauszmann tervek a maguk egyszerűségében és vonalúságukban maradjanak meg. A régi, középkori palota nem rekonstruálható, mert az ásatásoknál is vita van, hogy melyik korból származik. A jelenlegi kivitelezés teljesen gazdaságtalan. Kéri, hogy a kivitelező vállalatot vonják be a tervezés ütemébe, mert káros a népgazdaság szempontjából, hogy nem termelékenyen és gazdaságosan dolgoznak. Állandóan tervhiánnyal küzdenek és nem tudnak úgy dolgozni, ahogy kellene. Addig ne építsünk a várban, míg el nem készülnek a tervek.

Zsigmond Domonkos: Hasznos és szükséges, hogy a kerület lakosságát ilyen nagyfontosságú kérdésekben megkérdezzük. A dolgozó nép hatalmát és az ezeréves múltat kell, hogy tükrözze a palota. Az egész nemzedékben a Hauszmann palota él és nem volna helyes ezt eltörölni és egy más fajta palotát helyreállítani. Ezt biztosan támadnák. Már most is azt mondják, hogy a helyreállított Zsigmond kapu és torony eltakarja a palotát. Ha a palotát bármilyen szempontból is állítják helyre, a Zsigmond és Mátyás korabeli részeket hozzáférhetővé kell tenni. El kell tüntetni a budai és vári romokat. Nem akarja az újjáépítési eredményeket kicsinyíteni, de le kell rövidíteni a palota helyreállítási idejét. Sokat költöttünk műemlékekre, de nem lehet elmenni a pusztulás mellett sem. Nem szabad megengedni, hogy amikor milliókat költünk, akkor a már feltárt nagy értékek veszendőbe menjenek. A várba a Krisztina oldal felől minden feljárást megszüntettek. A parkosítás is gondatlan, ami kis költséggel helyreállítható. Fel kell használni a mai megbeszélést arra, hogy akik hivatalból foglalkoznak ezzel a kérdéssel, lássák, hogy a kerület lakossága meg akarja menteni a nemzeti hagyományokat és javaslatokkal jönnek hozzá.

Ivánka András: Dr. Pete László által előadott mélyenszántó műtörténeti gondolatot vigyék be és hívják meg Pete Lászlót mint szakértőt a szakkörök és hivatalos körök felé a tárgyalásokra. Az a legpozitívabb gondolata volt a mai értekezletnek, mert ami itt elhangzott, egy magyar múltnak építészeti gondolkodásnak a szimbóluma.

Janáki elvtárs: Válaszol a hozzászólásokra. A vita sokrétű volt. A felszólalók nagy része kormányzati székhelynek szánja a várat. A kérdést újra meg kell fontolni. Sok lakás szabadulna így fel. Dr. Pete felszólalása igen érdekes ötletet vet fel, foglalkozni kell vele. Problémát okoz, hogy az ő javaslatának megvalósítása igen hosszú időt venne igénybe, mégis javaslata igen értékes. Hasonlóra volt példa Franciaországban, hogy szálloda legyen a vár, ezt a javaslatot nem támogatták. Lakó elvtársnak igaza van, a kivitelezés megkezdése előtt helyesebb lett volna ezt az ankétot megtartani.

Lux László miniszterhelyettes elvtárs zárószavaiban összefoglalja a vita során kialakult véleményeket. Ez az ankét azt bizonyítja, hogy helyes volt a pártnak az a kezdeményezése, hogy a dolgozók véleményét meg kell hallgatni a palota helyreállításával kapcsolatban. A dolgozók olyan feladatnak tartják a vár helyreállítását, amit a lakásépítkezés sürgőssége miatt nem lehet elhalasztani. Helyes és jó javaslatok hangzottak el a tervezők és kivitelező részére is. Majdnem egyöntetű az a vélemény, hogy a kormányzat székhelyévé kell tenni a várat, amit ugyan nemcsak ez az ankét, hanem a sajtóviták is bizonyítanak. Általában az a vélemény alakult ki, hogy az Ybl–Hauszmann-féle palotát kisebb-nagyobb változtatásokkal kell helyreállítani. Dr. Pete által felvetett javaslatot, hogy a Mátyás-kori palotát állítsák helyre, azért sem tartja elfogadhatónak, mert erősen elodázná a kivitelezést és óriási mértékben megnövelné a költségeket. A pártnak és a kormánynak tudomására kell hozni, hogy a kerület és Budapest dolgozóinak is a kívánsága, hogy a palota kormányzati negyed legyen.

ENDRE PRAKFULVI

*FACTS AND FIGURES ABOUT THE POST-WWII HISTORY
OF THE ROYAL PALACE IN BUDA*

Summary

Like the rest of Budapest, the Royal Palace, too, fell victim to one of the most fierce town battles of the Second World War. It now seems, however, that the damages did not account for the large-scale development and reconstruction projects alone. The present-day set of buildings was shaped by the communists, who had recently come to power and sought to rebuild the Royal Palace according to their own tastes for ostentation. Prior to the 1956 uprising voluntarism pervaded the reconstruction process, and this, despite countless overall restoration proposals, merely meant that some of the buildings were redecorated, and a few archaeological sites were dug up here and there. The main bone of contention was the central, domed section of the palace. Redesigned many times over, it was finally completed in 1964. Before 1956 the palace was, for the most part, used by the Party and various governmental organisations. Between 1957 and 1984, during the Kádár era, it was converted into a "palace of culture."

The annotated documents published here date from the early days of reconstruction, the fifties. They portray well the ideological aspects of the palace's architectural history, and give insight into the ways by which the communist dictatorship operated when it came to the pivot of its image, the Royal Palace.

A BUDAI VÁRPALOTA LOTHARINGIAI FALIKÁRPITJAINAK SORSA

A bécsi Kunsthistorisches Museum értékes falikárpit-gyűjteményében két magyar vonatkozású sorozatot őriznek, amelyek I. Ferenc német-római császár hozományaként kerültek Bécsbe. Bár a sorozatok a lotharingiai iparművészet-történet keretébe tartoznak és legnagyobb részt osztrák tulajdonban vannak, témájuk – a bécsi vonatkozású darabok kivételével – a magyar történelemhez kapcsolódik, a felszabadító háborúk sorsdöntő eseményeit ábrázolják. Egyetemes művészettörténeti jelentőségük miatt feltétlenül számon kell tartanunk őket a magyar történelem képes forrásanyagában.

Lotharingiai V. Károly herceg (1643–1690) a XVII. század egyik legkiemelkedőbb hadvezére volt. Raimondo Montecuccoli tanítványaként kezdte a katonaeletet, majd ő volt az, aki a Habsburg-háznak legnagyobb katonai sikereket hozó Savoyai Jenőt elindította pályáján. A Lotharingiai-ház Európa legelőkelőbb fejedelmi családjai közé tartozott, de szülei XIV. Lajos francia király hódító törekvései elől emigrálni kényszerültek, ő is Bécsben született 1643-ban. Ifjúkorát Németalföldön és Franciaországban töltötte, de udvari intrikák miatt neki is menekülnie kellett Versailles-ból. Bécsben I. Lipót, aki gyermekkori játszótársa volt, császárként egy vértés ezredet ajándékozott neki. Károly 1664-ben részt vett a szentgotthárdi csatában, majd 1670-ben ő foglalta el a Habsburgok számára Wesselényi Ferenc nádor özvegyétől, Széchy Máriától Murány várát, ezután lovas generálissá lépett elő. Kétszer volt lengyel trónjelölt, második alkalommal Sobieski Jánossal szemben maradt vesztes. Miután 1678-ban a franciáktól elfoglalta Philippsbourgot, feleségül vette Lipót császár mostohatestvérét, Eleonóra Máriát.

Innsbruck császári helytartója volt, amikor 1683-ban, Bécs török ostroma idején ismét szükség lett rá, ekkor Sobieski Jánossal együtt sikerült Bécs alól elűznie Kara Musztafa hatalmas török hadát. Ezután fontos szerepet játszott Magyarország török alóli felszabadításában. 1683-ban elfoglalta Esztergomot, 1684-ben Visegrádot és Vácot, de Buda felszabadítása ebben az évben nem sikerült. 1685-ben Esztergomnál és Érsekújvárnál aratott győzelmet. 1686-ban Miksa Emánuel bajor választófejedelemmel osztozott a szövetséges sereg fővezérségében, ekkor kéthónapos ostrom után sikerült az egykori magyar főváros felszabadítása. 1687-ben ismét győzelmet aratott Nagyharsánynál, a balázsfalvi szerződéssel biztosította Erdélyt a Habsburg-ház számára. 1689-ben elfoglalta a franciáktól Mainzot és Bonnt, majd rövid betegség után 1690-ben Welsben meghalt.

A kiváló hadvezér legidősebb fia és utóda, Lipót herceg (1679–1724) néhány évre visszakapta XIV. Lajostól országát. Az ő egyik kijelentését őrizte meg Voltaire 1751-ben megjelent *Histoire du siècle de Louis XIV.* című művében: „Holnap lemondanék az uralkodásról, ha semmi jót nem tudnék tenni”. A továbbiakban Voltaire szavai következnek: „Élvezte azt a szerencsét, hogy szerették, és halála után hosszú idővel láttam embereket sírva fakadni nevének említésére. Élete másoknak például szolgálhat.” Lipót herceg rendelte meg a két falikárpit-sorozatot Charles Mité (1698 előtt–1736) Nancyban működő udvari szőnyegszövő manufaktúrájában apja legkiválóbb hadi tetteinek dicsőítésére. A kisebb, a leltárkönyvben VII. számmal jelzett sorozat 1703–1710 között készült és öt darabból állt: *Buda feladása*, *Fosztogatás a budai várban*, *Diadalmenet a budai vár előtt*, *Fosztogatás a nagyharsányi csata után* és *Erdély meghódolása*. Az 1709 és 1718 között keletkezett nagyobb sorozat 18, illetve a két összevarrott és később szétfejtettel együtt 20 darabból áll, jelzése a leltárkönyvben IX., témái részben megegyeznek a korábbiakkal: *Pozsony felszabadítása*,